

Een Arabische Lente voor vrouwen Tunesië: een succesverhaal?

Loes Debuysere

Loes Debuysere (*1989) studeerde Arabisch en Islamic studies aan de KULeuven en de University of London en behaalde een bijkomende master in Conflict en Ontwikkelingsstudies aan de UGent. Ze is als doctoraatsstudente verbonden aan de Middle East and North Africa Research Group van de Universiteit Gent en werkt rond genderpolitiek in post-revolutionair Tunesië.

Een drietal jaar geleden protesteerden Tunesische vrouwen zij aan zij met hun mannelijke landgenoten op de Avenue Bourguiba, in het hartje van de hoofdstad Tunis. Vanop de eerste rij scandeerden ze leuzen als 'Ben Ali dégage' en 'Het volk eist de val van het regime' om dictator Zine al-Abidine Ben Ali tot aftreden te dwingen. Het Tunesische volk slaagde er uiteindelijk in om op 14 januari 2011 een einde te maken aan de bijna 25 jaar durende dictatuur. Een onzekere periode van transitie brak aan waarin een prille democratie nu vorm krijgt. Maar wat betekent de Tunesische revolutie juist voor de Tunesische vrouwen? Zijn ze beter af na de revolutie?

Een progressieve erfenis

De Tunesische vrouw staats sinds jaar en dag bekend, zowel in de Arabische regio als in het Westen, als een geëmancipeerde vrouw met vele rechten en vrijheden. Die reputatie is te danken aan een progressieve familiewetgeving die net na de Tunesische onafhankelijkheid in 1956 werd afgekondigd. Deze wetgeving verbood onder andere polygamie, gaf vrouwen het recht om een echtscheiding aan te vragen en vereiste wederzijdse instemming van beide partners bij een huwelijk. Habib Bourguiba, de eerste president van het onafhankelijke Tunesië, was een groot voortrekker van de emancipatie van de vrouw. Getuige hiervan is het feit dat hij deze familiewetgeving afkondigde in 1956, nog voor hij de nieuwe grondwet op punt zette in 1959. De toon was hiermee gezet: Tunesië zou een quasi-seculiere Arabische staat worden, waarbij vrouwen fungeerden als motor van de moderne koers die het nieuwe, onafhankelijke land voer.

Bourguiba's opvolger Ben Ali, die in 1987 aan de macht kwam, bleef trouw aan Bourguiba's agenda voor de emancipatie van de Tunesische vrouw. Het kwam Ben Ali ook goed uit: telkens als er klachten van mensenrechtenschendingen of inbreuken op de vrije meningsuiting de buitenwereld (meer bepaald het Westen) bereikten, paaide Ben Ali zijn toehoorders met zijn toewijding aan vrouwenrechten.

Vrouwenemancipatie was ook het middel bij uitstek om de opkomst van het islamisme in Tunesië te dwarsbomen. Hoewel zowel Habib Bourguiba als Ben Ali de vrouwenzaak een warm hart toe droegen, kaderde het emanciperen van Tunesische vrouwen eerder binnen een bredere politieke agenda van beide presidenten. Een top-down project voor Tunesische vrouwen, eerder dan een project *door* en *met* vrouwen, zeg maar.

Einde van het staatsfeminisme

Dit fenomeen van staatsfeminisme, waarbij de staat de rol opneemt van beschermer van de rechten van de vrouw, kwam tot een einde met het vertrek van Ben Ali op 14 januari 2011. Samen met de ontmanteling van de dictatuur werd ook de mythe van één homogeen Tunesisch volk doorprikt. In tegenstelling tot wat de dictatuur deed geloven, blijkt de Tunesische identiteit niet enkel- maar meervoudig; ze varieert sterk volgens sociale klasse, regio, leeftijd, politieke kleur, religieuze affiliatie. Dit geldt ook voor Tunesische vrouwen: 'dé Tunesische vrouw' bestaat niet. Een religieuze plattelandsvrouw uit het zuiden van Tunesië heeft andere dromen en verwachtingen dan een seculier georiënteerde vrouw uit de chique wijken ten noorden van de hoofdstad.

In navolging van de val van Ben Ali en als gevolg van deze doorprikte mythe deed identiteitspolitiek haar intrede in Tunesië. Verschillende visies over hoe de nieuwe Tunesische identiteit ingevuld moet worden, tekenen zich af binnen de samenleving en het politieke landschap. Enerzijds zijn er de seculier gezinde Tunesiërs die willen voortbouwen op de seculiere erfenis van *founding father* Habib Bourguiba. Anderzijds heb je diegenen die het zogenaamde ‘authentieke’ Arabische en islamitische karakter van Tunesië benadrukken. Tot deze categorie behoren onder andere de aanhangers van de voormalig gebannen islamistische Ennahdha beweging, die als winnaars uit de bus kwamen bij de eerste democratische verkiezingen in oktober 2011. Deze diversiteit aan stemmen in de politieke wereld weerspiegelt zich ook binnen de Tunesische vrouwenbeweging. Seculiere vrouwenactivisten, vaak reeds lange tijd actief, kijken toe hoe religieus geïnspireerde vrouwengroepen zich zijn beginnen organiseren sinds 14 januari.

Hoewel deze post-revolutionaire diversiteit – of polarisering – onder vrouwen vaak als negatief wordt bestempeld, is één van de grootste verdiensten van de revolutie net dat vrouwen van alle rang en stand vandaag de kans hebben om hun stem te laten horen. We zien een heel divers spectrum aan vrouwen participeren in straatprotesten, iets wat vóór de revolutie niet het geval was. Aangezien de staat niet langer de rol van hoeder van de vrouwenrechten opneemt, is een belangrijke taak nu weggelegd voor de vrouwen zelf. Seculiere en religieus geïnspireerde vrouwenorganisaties zullen samen de vrouwenkwestie op de Tunesische agenda moeten blijven plaatsen.

De Tunesische vrouwenbeweging

Dat blijkt niet evident, gezien de ideologische verschillen die er bestaan tussen vrouwenactivisten onderling. Terwijl islamistisch geïnspireerde vrouwen hun agenda in religieuze termen kaderen, hanteren seculiere vrouwenorganisaties een sterk liberaal en seculier taalgebruik. De politieke polarisering en de moeilijke verstandhouding tussen enerzijds een overwegend islamistische regering (recent vervangen door een interim-regering van technocraten) en anderzijds een seculiere oppositie, versterkte de verdeeldheid en het gebrek aan dialoog tussen activisten binnen de vrouwenbeweging. Het politieke landschap van een land heeft duidelijk een sterke weerslag op de organisatie van de civiele maatschappij.

Maar naast de voor de hand liggende ideologische verschillen dragen nog andere factoren bij aan de onenigheid tussen

vrouwenactivisten. Zo heeft de seculiere vrouwenbeweging de reputatie voornamelijk een rijke vrouwelijke elite te vertegenwoordigen, van wie de levensstijl niet overeenstemt met de dagelijkse realiteit van vele Tunesische vrouwen. Islamistische vrouwenorganisaties claimen daarentegen een bredere (en lagere sociale) laag van vrouwen in de maatschappij te vertegenwoordigen. De sociale ongelijkheid, een van de belangrijkste redenen voor het ontketenen van de Tunesische revolutie, speelt dus ook een belangrijke rol in de verstandhouding binnen de Tunesische vrouwenbeweging. Gezien de noden van hun achterban, plaatsen religieus geïnspireerde vrouwenorganisaties socio-economische problemen en armoede vaker bovenaan op de agenda.

Voorts spelen ook vetes uit het verleden mee. Het seculiere staatsfeminisme dat Tunesië de voorbije decennia kenmerkte, zorgde ervoor dat de seculiere vrouwenagenda (soms ongewild) gecoöpteerd en bezoedeld raakte door een dictatoriale agenda. Het feit dat sommige seculiere vrouwenorganisaties actief samenwerkten met het vorige regime wordt hen niet in dank afgenomen. Hiermee hangt samen dat islamistische activistes het niet pikken dat de seculiere vrouwenbeweging zelden het pleit en de rechten van islamistische vrouwen verdedigd heeft in tijden van repressie. Hoewel seculiere vrouwenorganisaties doorgaans actief en gelegaliseerd waren tijdens het Ben Ali-tijdperk, weerhield hun sterk seculiere agenda hen ervan aandacht te besteden aan de moeilijke omstandigheden waarin islamistische vrouwen leefden.

Pas na 14 januari 2011 werd duidelijk op welke schaal islamistische vrouwen geleden hadden onder de repressie van het Ben Ali regime. Sociaal geïsoleerd en gestigmatiseerd stonden deze vrouwen er vaak alleen voor. Terwijl hun echtgenoten opgesloten en gemarteld werden in de gevangenis, kregen deze vrouwen op dagelijkse basis te kampen met intimidatie door de politie. Dit maakte integratie in de samenleving en het uitoefenen van een normale job totaal onmogelijk. Het toenmalige gebrek aan steun door seculiere vrouwenorganisaties voedt vandaag de dag nog steeds het misnoegen van islamistische vrouwen naar hun seculiere collega's toe.

De nieuwe grondwet

Maar hoe zit het nu juist met de rechten van de Tunesische vrouwen na de revolutie? Wat is er gebeurd met de familie-wetgeving uit 1956? Na de Tunesische revolutie nam het debat rond vrouwenrechten een prominente plaats in binnen de verslaggeving in binnen- en buitenland. De eerste signalen waren positief. De interim-regering die tussen februari en oktober 2011 regeerde, liet alle bezwaren varen die nog van

kracht waren ten opzichte van het internationale verdrag van de vrouwenrechten (CEDAW). Daarnaast kondigde het een pariteitswetgeving af voor de verkiezingen in oktober: mannelijke en vrouwelijke kandidaten moesten elkaar afwisselen op de kieslijsten. Een historische zet, die helaas niet resulteerde in een 50-50 vertegenwoordiging van vrouwen. Maar met een vertegenwoordiging van 27% vrouwen in de grondwetgevende vergadering behoort Tunesië wel tot de internationale top als het om vrouwelijke parlementaire vertegenwoordiging gaat.

Wanneer men het over vrouwenrechten in Tunesië heeft, wordt vooral met argusogen gekeken naar de islamistische Ennahdha-partij, die de eerste verkiezingen won op 23 oktober 2011. Hoewel er initieel enkele incidenten plaatsvonden – een Ennahdha-lid, zelf een vrouw zonder hoofddoek, noemde alleenstaande moeders bijvoorbeeld een schande voor Tunesië – verklaarde de islamistische partij bij monde van leider Rashed al-Ghannoushi niet te willen raken aan de progressieve familiewetgeving uit 1956. Ennahdha hield zich ook grotendeels aan de pariteitswetgeving (in tegenstelling tot enkele seculiere partijen), met als resultaat dat 42 Ennahdha-vrouwen zetelen in de 217 leden tellende grondwetgevende vergadering. De grootste polemiek ontpopte zich echter toen Ennahdha-leden zich achter een grondwetsvoorstel schaarden dat vrouwen beschreef als ‘complementair’ aan mannen. Een aanfluiting van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen, vonden vele Tunesische vrouwen, met als resultaat dat de clausule uiteindelijk onder luid protest werd geschrapt. In de jongste versie van de grondwet, die in januari 2014 met een grote meerderheid werd goedgekeurd, is nog weinig te merken van een beteugeling van de vrouwenrechten. Dankzij het lobbywerk van de civiele maatschappij en enkele feministische parlementsleden is Tunesië nu houder van een progressieve grondwet op verschillende domeinen.

Artikel 20 van de nieuwe grondwet garandeert gelijke rechten voor alle Tunesische burgers, zonder discriminatie. In tegenstelling tot de grondwet uit 1959 worden ‘burgers’ nu gedefinieerd als *citoyens* én *citoyennes*. Artikel 45 gaat nog een stap verder en stelt dat de verworven rechten van vrouwen behouden en verder ontwikkeld dienen te worden. De rechten en vrijheden uit de progressieve familiewetgeving uit 1956 blijven dus behouden. Daarnaast pleit artikel 45 voor gelijke kansen voor mannen en vrouwen in alle domeinen en voor een strenge aanpak van geweld tegen vrouwen. De meest revolutionaire clausule van artikel 45 is echter het engagement om pariteit te verwezenlijken in alle verkozen raden in het land.

Politieke partijen moeten evenveel mannen als vrouwen op hun kieslijsten plaatsen. Aangezien deze clausule overal in het land van toepassing is – zowel in steden als op het platteland waar genderongelijkheid doorgaans sterker aanwezig is – kan dit naast een evenwichtiger politieke vertegenwoordiging van vrouwen misschien ook tot een algemene mentaliteitswijziging leiden.

Wat brengt de toekomst?

Een nieuwe grondwet, een nieuwe technocratische interim-regering en het vooruitzicht op nieuwe verkiezingen. Dat is de politieke balans na drie jaar Tunesische revolutie. De vreedzame en compromis-gerichte manier waarop het democratische proces in Tunesië zich manifesteert, maakt het land tot een voorbeeld voor de regio. Mogelijk zullen de nationale politieke omwentelingen ook een positieve *vibe* betekenen voor meer samenwerking tussen vrouwenrechtenactivisten van verschillende achtergronden en ideologieën. Hoe het ook zij, een vooruitstrevende grondwet is belangrijk, maar helaas niet het einde van het verhaal voor Tunesische vrouwen. In Tunesië blijkt de kloof tussen wetgeving en realiteit vaak erg groot, vooral voor vrouwen uit rurale en armere regio’s in het Tunesische binnenland. Sociale ongelijkheid gepaard met een sterk patriarchale cultuur zorgen ervoor dat vrouwen nog te vaak tweederangsburgers in eigen land zijn. Hopelijk kan de Tunesische revolutie op termijn ook op dit vlak een kentering betekenen. ■